

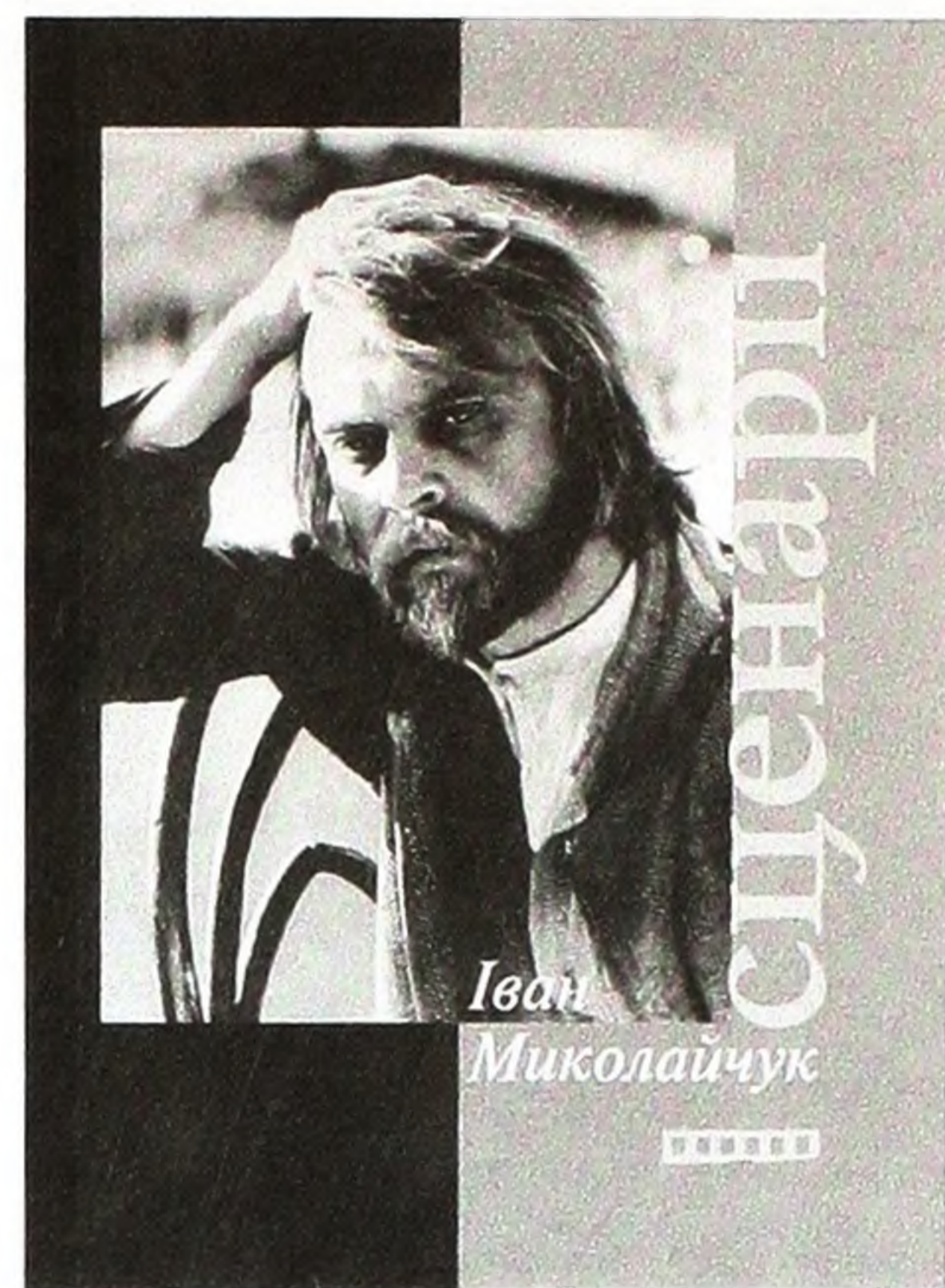
Миколайчукове слово

Іван Миколайчук більше відомий загалу як актор і кінорежисер. Кожному знайомі його ролі Івана з «Тіней забутих предків», козака Василя з «Пропалої грамоти» та фільм «Вавилон ХХ». Однак не всі, особливо далекі від розуміння мистецтва кіно, глядачі звертають увагу, що в титрах навіть того ж «Вавилону ХХ» ім'я Миколайчука згадано не лише зі словами «актор» і «режисер», а й «сценарист». А чи багато хто знає, що, окрім згаданого сценарію, їх є ще десяток? А про його п'єсу чи незакінчені проекти сценаріїв? Нині доступ до величезної кількості фільмів відкритий: можна купити DVD-збірку певного режисера чи знайти в інтернеті фільми з улюбленим актором. Саме з акторами й режисером ідентифікують фільми глядачі, робота сценариста часто лишається в тіні. Утім, значення якісного сценарію як кінематографічної основи фільму не варто недооцінювати. А сценарії Миколайчука заслуговують уваги ще й своєю формою, поетикою, адже автор любив слово, відчував його. Він майстерно знаходив баланс між літературою і вимогами кінематографічності, сила слів не лише приваблювала красою, а й давала чітке уявлення про те, як сценарій втілюватиметься у фільм. Тому поява збірки сценаріїв Івана Миколайчука є важливою подією і для прихильників його таланту, і для українського кінематографічного та літературного процесу.

Книжку випущено за програмою «Українська книга». Керівник проекту з її видання — головний редактор журналів «Міжнародний туризм» і «Welcome to Ukraine» Олександр Горобець. Упорядник сценаріїв — Марія Миколайчук, вона ж надала і фотоілюстрації зі свого архіву. Книжка «Іван Миколайчук. Сценарії» є най-

повнішим виданням його сценарного спадку, починаючи від п'єси, написаної Миколайчуком у 17 років, до останніх, на жаль, не втілених у життя сценаріїв. Тексти, написані у співавторстві, й авторські. Варто відзначити не лише зміст видання, а і його художнє оформлення: щедро ілюстроване, з лаконічно вишуканим чорно-сріблястим дизайном.

П'єса «Живий хрест в мертвій діброві» була першою пробою пера Миколайчука. На жаль, текст не зберігся повністю, але вміщений у книжці уривок дає уявлення про майбутні стилістичні і тематичні вподобання митця, у яких поєднуються мотиви національної історії і людського болю, любов до природи Буковини і краси діалектного слова. Якщо цей твір ще тяжіє до побутових та етнографічних деталей, то у першому вже власне сценарії «Камінна душа» (у співавторстві з Б. Дзюбою та Б. Івченком) за Гнатом Хоткевичем відчувається знання законів сценарної роботи, авторський погляд на порушені проблеми і літературне джерело. Утім, втілити сценарій «Камінної душі» в життя не вдалося. На час написання цього сценарію — 1969 рік — Миколайчук знявся в майже десяти фільмах і мав уявлення про процес кіновиробництва і ролі сценарію в ньому. До того ж далеко не всі з тих фільмів були вдалими і не всі зіграні ролі були близькі для актора. Тому поява «Білого птаха з чорною ознакою» (і сценарію, і фільму) великою мірою була реакцією на застій у сценарній справі і спробою самореалізації. У цьому сценарії майстерно показано трагічну долю народу через призму трагічної долі родини Дзвонарів. Цей прийом так званої мікроісторії простежується в багатьох сценаріях Миколайчука. Наприклад, у «Вавилоні ХХ» (в ос-

«Іван Миколайчук. Сценарії».

Упорядник М.Є.Миколайчук.

Видавничий дім «Міжнародний туризм» на замовлення Державного комітету телебачення та радіомовлення України. 2008. — 544 с., іл.

нові сценарію роман В.Земляка «Лебедина зграя») за окремими історіями жителів одного села стоїть не лише вавилонське нерозуміння психології однієї людини іншою, а й вавилонське нерозуміння один одного, викликане революційними подіями, коли люди заговорили різними мовами: хто мовою комунарів, хто «куркулів», хто, захищаючись у цьому протистоянні, шукав собі іншої мови. Згідно з вимогами часу, у твір необхідно було внести частку революційного пафосу, актуальних для радянського суспільства тем, а Миколайчук умів знайти і цьому альтернативу, врівноважуючи згадки про «переможне минуле» чи показ радянських «реалій» іронічним підтекстом, акцентами на загальнолюдських проблемах, іншими за духовним спрямуванням персонажами. Так, у «Вавилоні ХХ» на перший план виходять саме проблеми добра і зла, любові і ненависті, а в позиції і словах сільського філософа Фабіяна, зіграного Миколайчуком, вгадуються погляди самого автора. Миколайчук, як і той філософ, споглядав світ навколо. З цими спостереженнями приходило розуміння дійсності і знаходилися джерела для творчості. Ще один місток між ними — це маргінальне становище, адже такий різнобічний дар Миколайчука утискався лещатами тоталітарного режиму. Ще від політики Сталіна сценаристів називали відповідальними за створені фільми, звідти — формування специфічного різновиду художньої літератури — літературного сценарію і особлива увага до цього тексту, який могли десятки разів ламати і спотворювати відповідно до вимог ідеології та естетики соцреалізму. У «Вавилоні ХХ» Миколайчук був і сценаристом, і режисером, і актором, і композитором, що дало змогу фільму стати цілісним твором, де гармонійно поєдналися драматургія з кінематографічністю.

Івана Миколайчука хвилювала і тема долі митця, його становища у соціумі і парадоксів творчого шляху. Вперше він звернувся до неї у написаному разом з Ю.Іллєнком сценарії «На поклони!» (1973), у центрі якого — доля актриси Марії, слава та ставлення людини до неї, життєві колізії, пов'язані з темою кохання та віднайдінням матері. Цей трохи мелодраматичний твір на сучасну тему, якої вимагали від радянських митців того часу, Миколайчук зміг забарвити знову ж таки відсиланням до загально-

людських проблем, прихованою іронією, наголосом на моралі митця, відповідальності перед собою і власною творчістю. Численні вимушені редагування сценарію викликали відмову Миколайчука грати у фільмі «Мріяти і жити», який став режисерською поразкою Ю.Іллєнка. Вдруге до роботи над сценарієм про долю митця, наразі вже біографічну, Миколайчук береться 1982 року. Результатом цього став, написаний спільно з І.Драчем, сценарій «Київська фантазія на тему дикої троянди-шипшини» про Миколу Лисенка, за яким 1986 року Тимофій Левчук поставив невдалий фільм «І в звуках пам'ять відгукнеться». Автори сценарію створюють композиційно складний твір, де примхливо переплітаються події: дитинство композитора, сільські вечорниці за часів юності Лисенка, зустріч його з Ольгою О'Коннор і згодом з Ольгою Липською, роки навчання в Європі і життя в Петербурзі, зроблений небезпечний вибір на користь України й розвиток української музики з народних джерел, роль композитора у національно-культурному русі і зустрічі з діячами української культури того часу, зрештою, похорон композитора... І все це просякнуте повторюваними епізодами таємного стеження за Лисенком, до того ж один із шпиків виявляється давнім його «знайомим», суперником у приречених на невдачу стосунках майбутнього композитора із сільською дівчиною. Тема долі митця, який стояв за розбудову української культури, її традицій і був приречений на постійний контроль і утиски, була актуальною впродовж усього колоніального становища України, яке залишалося таким і за часів написання цього сценарію.

Ще однією важливою для Миколайчука темою — долею українських емігрантів — можна об'єднати сценарії «По цей бік ночі» та «Острів сліз». Перший із них присвячений долі українських емігрантів, які опинилися далеко від України, що залишилася «По цей бік ночі» (1973 рік, у співавторстві з В.Коротичем). 1981 року за ним Миколайчук поставив фільм «Така тиха, така тепла осінь». У сценарії про приїзд емігрантів з України у рідне село Миколайчук зобразив їхню тугу за своєю землею, поєднав патріотизм з лірикою, любов до знову віднайденної батьківщини з любовною лінією двох молодих людей. В «Острові сліз» ідеться про долю молоді української

емігрантки у США, яка, приїхавши, загубила маленького сина і майже все життя провела в божевільні, оскільки не знала англійської, а там ніхто не розумів її української з буковинською говіркою. Співавтором сценарію «Острів сліз» стала режисер французького телебачення Еліанн Сабате. В основі сценарію лежить реальна історія, але це лише додає йому сентиментальності, навряд чи на його користь. Хоча, можливо, це вже тепер сценарій сприймається так, адже історії про емігрантів, загублених дітей чи втрачену пам'ять, життя в божевільні і несподівані, але запізнілі гепі енди стали надто поширеними на телебаченні, а тоді це була справді свіжа й болюча тема. Та у володінні словом Миколайчукові тут дорікнути не можна. Трохи схожий з «Островом сліз» мотив вирине і в заявці на сценарій «Кувала зозуля у бабине літо», де йдеться про перебування у божевільні невідомого героя Радянського Союзу, який втратив пам'ять. Історія його хвороби — «чиста дошка», таку саму назву має і заявка на сценарій «Острів сліз».

Миколайчук вдається до написання сценаріїв за класичними творами («Відлюдько» 1976 року спільно з Р.Балаяном за І.Тургенєвим, «Украдене щастя» 1983 року за І.Франком), створює навіть сценарій для науково-фантастичного фільму Бориса Івченка «Під сузір'ям Близнюків» (1978), який він написав спільно з Ігорем Росохватським, автором основи сценарію — повісті «Гість». 1983 року Миколайчук завершує роботу над сценарієм «Небилиці про Івана, знайдені у мальованій скрині з написами» — феєричним текстом, де поєдналася стихія народного гумору з фантазією митця. Цей своєрідно вибудований сценарій, на жаль, знову невдало екранізували.

Пройшовши серйозну акторську школу і набувши режисерського досвіду, Іван Миколайчук чудово розумів специфіку роботи сценариста, відчував літературне слово і мислив екранними образами. Видана книжка сценаріїв — якісний і з любов'ю втілений результат праці людей, які здійснили її видання (художнє оформлення Сергія Горобця, відповідальний редактор Владислав Таранюк, керівник проекту Олександр Горобець). Вона допомагає осягти багатогранний талант Миколайчука — актора, режисера та ще й сценариста.

Анна Погрібна